

FAMILIILE DE CUVINTE DIN LIMBA
GETO-DACICĂ
– Observații metodologice (1) –

LAURENȚIU NISTORESCU

Cuvinte-cheie: *limba geto-dacă, familii de cuvinte, sufixe, prefixe*

Știm atât de puține lucruri despre substratul preroman al limbii noastre, încât un asemenea subiect n-ar putea fi tratat decât în termeni speculativi, neștiințifici – se poate obiecta, nu fără o oarecare îndreptățire în logica simțului comun¹. Ne îngăduim să vă oferim o altă abordare, pe deplin justificată metodologic: tocmai pentru că știm atât de puține lucruri, nu avem voie să ignorăm cele câteva cazuri, nu atât de izolate pe cât s-ar crede la prima vedere, de relaționare cel puțin formală între termenii lexicali pe care i-am moștenit sau i-am recuperat pe cale academică din fondul geto-dac al limbii. Reiterăm aici faptul că, spre deosebire de reconstituirea de metodă hasdeiană (care, în toate variantele sale, nu a reușit să ofere decât un eșantion probabilistic de vocabular semnificativ mai mic de 200 de unități²), inventarierea termenilor consemnați în scris în antichitate și atribuiți cu certitudine sau cvasicertitudine corpusului lingvistic geto-daco-moes a produs un fond de cel puțin trei ori mai extins³. Mate-

¹ Poate nu este nerelevant să amintim că *simțul comun* (care nu trebuie confundat cu *bunul simț*) este o atitudine culturală incompatibilă cu paradigma științifică, în primul rând întrucât confundă realitatea cu percepția acesteia.

² Spre exemplu, lista reconstituită de Bogdan Petriceicu Hasdeu cuprindea doar 84 de termeni de vocabular comun (parte dintre aceștia contestați ulterior), plus o listă exemplificativă de termeni proprii, în vreme ce Philippide evalua fondul preroman din limba daco-română la 185 termeni comuni, fără a lua în considerare și termenii proprii (Vraciu 1980, pg. 109-110 și 117-118).

³ Nistorescu 2010, pg. 11-19.

rialul de lucru fiind, aşadar, semnificativ mai extins, avem posibilitatea concretă de a determina câteva potenţiale familii de cuvinte, prin asocierea termenilor cunoscuţi pe baza unor radicali formal identici sau cvasiidentici⁴, indiferent de poziţia acestora în compunerea cuvintelor analizate: prefixe, sufixe sau trunchiuri fonemice.

Nu vă propunem, de altfel, un exerciţiu nou, câteva din intervenţiile noastre anterioare punând în evidenţă, este adevărat că urmărind alte obiective, câteva asemenea familii de cuvinte: *Dierna-Diernais-Diernaios-Transdierna*⁵, *comati-Comidava-Comosicus-Dicomes-Komikiza*⁶, respectiv, salba de peste 40 de termeni incluzând formantul toponomastic *dava*⁷. Aşa cum am avertizat dintru început, cele trei cazuri deja semnalate sunt departe de a constitui cazuri izolate, materialul lingvistic disponibil permiţându-ne să evidenţiem cel puţin încă o duzină de asemenea asocieri. Le vom enumera în continuare, cu precizarea că rămânem consecvenţi principiului de a acorda prioritate termenilor consemnaţi în scris, dar şi cu sublinierea deontologică a faptului că operăm cu asocieri având un grad ridicat de probabilitate, însă nicidecum complet sigure.

- * **ap, apo:** *Apo, Apoulon, Zaldapa, Napoca*
- * **bostes:** *tarabostes, Rubobostes, Burobostes/Burebista*
- * **bur-:** *Buridava, Buricodava, Burebista, buridavensi, Burticum, Alburnus, Perburidava*
- * **cars-, carz-:** *Carsium, Carsidava, Carzeis, Carzoasos*
- * **cauc:** *caucoensi, Bacauca, Caucaland*
- * **dece-, deci-:** *Decebal, Deceneu, Decinsada*
- * **-isa, -iza:** *Blaikisa, Komikiza, Zoubaliza, Kaigisa, Bastiza*
- * **kai-, kei-:** *Keiladeinos, keiagisi, Kaigisa*
- * **marc-:** *Thiamarkos, Marcodava*

⁴ Suntem obligaţi să luăm în considerare faptul că transcrierea cuvintelor din substratul preroman s-a făcut de reprezentanţi ai altor arii cultural-lingvistice, aceştia putând introduce elemente de distorsiune fonetică.

⁵ Nistorescu 2009, pg. 1-5.

⁶ Nistorescu 2011, pg. 30-35.

⁷ Nistorescu 2012, pg. 33-43.

- * **pie-**: *piephigi, Pieporus*
- * **rab-, rhabo-**: *Rhabon, Rubobostes, Rhabocentum*
- * **thia-**: *Thiadicen, Thiais, Thiamarkos, Thiapco, Thiapo/Thiapor, Tiason/Thiason, Thiathithi, Tiato/Thiato, rhatibida, Eithias*
- * **zyr-, zur-**: *Zyraxes, Zurobara, Zuroxis, Zourroblos, Zourai, Ziridava, Zures*

Avem, aşadar, a constata că, chiar și în condițiile în care nu am epuizat lista asocierilor susceptibile de a constitui familii de cuvinte, baza de analiză este semnificativ mai generoasă decât ne-am fi putut aștepta. Dar, ne putem întreba în acest stadiu al exercițiului, ce valoare utilitară poate avea această bază de analiză, în condițiile în care, aproape fără excepție, nu avem echivalări certe ale încărcăturii semantice a termenilor puși în asociere? Un răspuns imediat pe care această obiecție îl poate primi este acela că investigarea „la pachet” a elementelor din prezumtivele familii de cuvinte este de natură să restrângă plaja semantică la formule care, uneori, pot preciza sensul limitativ, „de dicționar”, al radicalului în discuție și, implicit, al termenilor asociați – sau cel puțin a unei părți a acestora⁸. Dar valoarea practică a unei atari investigații nu se limitează la atât, ci oferă și posibilitatea, altminteri greu tangibilă, de a ne extinde precarele cunoștințe⁹ despre comportamentul funcțional al limbii geto-dacice, implicit asupra unor aspecte ale foneticii, gramaticii și stilului acesteia.

Un prim aspect pe care ni-l relevă trecerea în revistă a familiilor de cuvinte potențiale din limba geto-dacă este faptul că acestui idiom îi era caracteristic mecanismul de formare prin compunere a unor termeni noi. Ar fi fost, desigur, surprinzător ca acest mecanism să nu fie detectat în limba geto-dacilor, în condițiile în care el este poate

⁸ Nu altfel am procedat în cazul termenului „Dierna/cerna”, când am certificat semnificația „întunecat” (de altminteri, demult presupusă de etimologi) și continuitatea sa în sinteza lingvistică daco-romană.

⁹ Rarisimele intervenții în acest domeniu au pus în discuție, în formule fatalmente larg probabilistice, doar teme precum moștenirea din substratul preroman a unor sunete specifice, a postpunerii articolului sau a formării numeralului.

cel mai larg răspândit procedeu de autodezvoltare a limbajelor naturale umane, ca și de asimilare în limbă a împrumuturilor. Ceea ce ne atrage însă atenția sunt elementele de specificitate ale procedurii compunerii în limba geto-dacă, așa cum sunt ele sugerate de materialul lingvistic de care dispunem. Astfel, observăm o preferință pentru tratarea ca sufix a compusului generic, „de clasă”: el este detectabil nu numai în toate cuvintele compuse cu formantul toponomastic *dava* (în acest caz, fără nici măcar o singură excepție), ci și în cazul termenului *-bostes*, care pare a fi constituit, de asemenea, un cuvânt de sine stătător în substratul preroman. Putem prezuma că în ambele cazuri avem de-a face cu termeni de calificare: „cetate”, „oraș”, cum s-a încetățenit în utilizarea modernă a termenului sau „sacră”, potrivit ipotezei la care ne raliem noi – în cazul *dava*, „cel puternic”, „mai-marele” – în cazul *-bostes*. Aici, comparația cu idiomurile neolatine, în care preferința pentru tratarea acestor elemente „de clasă” ca prefixe este vădită¹⁰, pare să ne indice că aceasta era o chestiune de stil a limbii geto-dace – caz în care, luând în considerare circumscrierea termenilor în discuție palierului semantic politico-administrativ, trebuie să admitem că ne aflăm în fața unui indicator al vorbirii elevate.

În schimb, prefixe precum *ap-*, *bur-*, *kai-*, *pie-*, *thia-* sau *zur-* (poate cu nuanțarea funcției celui dintâi¹¹), dar și sufixe precum *-iza* sunt mai puțin susceptibile de a fi constituit unități lexicale de sine stătătoare, fiind mai probabil ca ele să fi jucat un rol în derivarea termenilor de bază. Înainte de a avansa pe această cale, este necesar să ținem cont de faptul că o mare parte a vocabularului disponibil a fost consemnat în scris de vorbitori ai altor limbi (preponderent greacă și latină¹²), iar textele lor se adresau, de asemenea, unor

¹⁰ Limba română, cu principalele sale dialecte, pare să constituie excepția, având preferințe oarecum egale pentru prefixarea sau sufixarea compuşilor generici.

¹¹ Considerăm că nu se poate face abstracție de semnificația „apă” a acestui termen, ceea ce implică, evident, și ipoteza că termenul a fost moștenit în limba română direct din substrat și nu prin intermediul echivalentului latin *aqua*.

¹² Situația este și mai complexă, dacă avem în vedere faptul că atât greaca veche, cât și latina clasică aveau, la acea epocă, un grad relativ redus de normare și însemnate varietăți regionale, proporționale cu dimensiunile geo-demografice ale spațiului în care erau utilizate.

interlocutori din alte arii etno-culturale, context care ne obligă să luăm în considerare, pentru fiecare caz în parte, posibilitatea ca formulele de derivare să fi fost specifice nu limbii geto-dacice, ci idiomului cultural dominant în care a fost grafiat cuvântul. Prima familie de cuvinte aici citată, gruparea *Dierna-Diernais-Diernaios-Transdierna*, este exemplul ideal în acest sens: în vreme ce formele *Dierna* și *Transdierna* sunt înregistrate în aria specifică de circulație a limbii geto-dacice, dar de către vorbitori de limbă latină (prefixul *trans-* fiind, de altfel, specific acesteia din urmă), antroponimele *Diernais* și *Diernaios* sunt atestate în mediul de saturație multiculturală din Egipt¹³, unde influențele autohtone, elenistice și latine se interferau cu sutele de enclave etno-culturale generate de numărul mare de recruți aduși de autoritățile imperiale în garnizoanele din Valea Nilului. Chiar așa stând lucrurile, nu putem exclude nici posibilitatea ca, sub incontestabila influență a marilor limbi de cultură macroregionale, limba geto-dacă să fi asimilat pe termen lung mecanismele de derivare specifice acestora – după cum nici posibilitatea ca ele să fi aparținut în mod organic idiomului traco-geto-dac, ca moștenire dintr-un substrat comun, nu trebuie neglijată.

Bibliografie selectivă

- Brâncuș 2009 Grigore Brâncuș, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, Ed. Dacica, București
- Dana 2003 Dana Dan, *Les Daces dans le ostraca du desert oriental de l’Egypte. Morphologie des noms Daces*, în „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik”, Bonn, pg. 166-186
- Nistorescu 2009 Laurențiu Nistorescu, *Criterii extrafilologice în analiza etimologică. Cazul Dierna/Cerna* – în „Philologica Banatica” nr. 2/2009, pg. 1-5
- Nistorescu 2010 Laurențiu Nistorescu, *Criterii extrafilologice în analiza etimologică. Un patrimoniu încă neexplorat: fondul scris*

¹³ Dana 2003, pg. 166-186. Avem a constata că, cel puțin pentru epoca de la cumpăna secolelor I și II d.Hr., greaca a rămas limba dominantă de cultură din spațiul egiptean, ca, de altfel, din întregul Orient mediteranean.

- de cuvinte autohtone* – în „Philologica Banatica” nr. 2/2010, pg. 11-19
- Nistorescu 2011 Laurențiu Nistorescu, *Criterii extrafilologice în analiza etimologică. O altă lectură a termenului cometai* - în „Philologica Banatica” nr. 2/2011, pg. 30-35
- Nistorescu 2012 Laurențiu Nistorescu, *Observații pe marginea formantului toponomastic dava*, în „Philologica Banatica” nr. 2/2012, pg. 33-43
- Popa-Lisseanu 2007 Gheorghe Popa-Lisseanu, *Dacia în autori clasici*, Ed. Vestala, București
- Protase 1994 D. Protase, *Considerații privind antroponomastica traco-dacică și originea etnică a purtătorilor din inscripțiile Daciei romane*, în “Revista Bistriței”, nr. 8, pg. 35-39
- Russu 1967 I.I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Ed. Științifică, București
- Russu 1980 I.I. Russu, *Daco-geții în Imperiul roman (în afara provinciei Dacia Traiană)*, Ed. Academiei RSR, București
- Vraciu 1980 Ariton Vraciu, *Limba daco-geților*, Ed. Facla, Timișoara